

Review

Reviewed Work(s): *לארשיב מודאה אבצה ילייח: הריגהב וורכיו* by נמרבור הטווס

Review by: זועמ וזירזע and Maoz Azaryahu

Source: *Megamot* / תומגמ, ח"סשת תבט / ח"סשת תבט / ח"סשת תבט (2007), Vol. 2, No. 2, pp. 411-413

Published by: Henrietta Szold Institute / דלאס הטיירנה וזכמ

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23659408>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Henrietta Szold Institute / דלאס הטיירנה וזכמ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Megamot* /

סוּטָה רוברמן, **זיכרון בהגירה: חיילי הצבא האדום בישראל**. ירושלים: מאגנס, ספריית אשכולות, תשס"ח. 184 עמ'.

מעוז עזריהו

האינטנסיביות של חקר הזיכרון הישראלי ועיצובו מתבטאת במספר הגדל של מחקרים המוקדשים לדיון ולניתוח היבטים שונים של הבניית מה שמקובל לכנות "זיכרון קולקטיבי". הניסיון של סוציולוגים, אנתרופולוגים, חוקרי ספרות, היסטוריונים, מדעני מדינה וגאוגרפים לפצח את הקוד של הזיכרון הקולקטיבי בכלל והישראלי בפרט משקף את העניין המחקרי העכשווי בהבניית הזהות הקולקטיבית. יותר ממופעיו השונים ומן המשמעות הפוליטית והתרבותית שיש לכך, הזיכרון הקולקטיבי הוא האפשרות לומר "אנחנו". כמסד הזהות הקולקטיבית, הזיכרון הקולקטיבי מנסח את התשובה "מי אנחנו" לשאלה "מה וכיצד אנחנו זוכרים".

"זיכרון בהגירה: חיילי הצבא האדום בישראל" הוא מחקר אתנוגרפי מרתק שיש בו תרומה ייחודית לחקר תרבות הזיכרון בישראל. הספר מוקדש לסיפורם של ה"וטרנים", אותם יוצאי צבא ותיקים שלחמו בשורות הצבא האדום במלחמת העולם השנייה, שהיגרו לישראל. זהו סיפורם של מהגרים קשישים שסירבו להתקיים בשולי החברה והתרבות בישראל, ששאפו להשתלב ולהשתייך ונאבקו להשיג הכרה ציבורית וממסדית בפרק ההרואי של הביוגרפיה שלהם כחלק מאפוס הגבורה היהודי ומהזיכרון הישראלי. בה בעת, "זיכרון בהגירה" הוא גם סיפור על מפגש בין שתי פרדיגמות של זיכרון מלחמת העולם השנייה: הפרדיגמה הסובייטית, שהיא זיכרון של ניצחון, והפרדיגמה הישראלית, שהיא זיכרון של השמדת עם. כפי שמדגישה המחברת באחרית הדבר, ה"זיכרון בהגירה" שיצרו הוטרנים לעצמם והציעו לחברה הישראלית היה וריאציה על נושא ציוני, דבר שיש בו מן העניין בעת שהמחקר האקדמי נוטה להדגיש דווקא את התפוררות הסיפור (נרטיב) והאתוס הציוניים. זיכרון הוא הממשק שבין "אז" ל"עכשיו". הגירה פירושה המתח המתמיד בין "שם" ל"כאן". הכותרת "זיכרון בהגירה" מגדירה היטב את שני הצירים שבהם הספר עוסק: "אז" ו"עכשיו", "שם" ו"כאן". כמפגש בין-תרבותי, שילוב סיפורם של הוטרנים בסיפור הגבורה הקולקטיבי בישראל דרש שינויים והתאמות. בברית המועצות היה זה סיפורם הקולקטיבי של הוטרנים הסובייטים, והיהודים נעדרו ממנו כקבוצה מובחנת. כ"זיכרון בהגירה" הוא נעשה בישראל לסיפורם של הלוחמים היהודים

* פרופ' מעוז עזריהו, החוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה.

מגמות, 2007, מה (2), 411–413

שלחמו במסגרת הצבא האדום. מבחינת סיפור הגבורה והזיכרון הישראלי, שילובם של הוטרנים פירושה היה הרחבת יריעת ה"אנחנו" כך שתכלול גם חיילים יהודים שלחמו בצבאות זרים במלחמת העולם השנייה.

המבוא לספר מציג לקורא את ההקשרים התרבותיים והתאורטיים הרלוונטיים. נוסף על שאלת מקומה של הגבורה היהודית בגולה בזיכרון הישראלי, עוסק הפרק במפגש של העולים עם החברה הישראלית, בזקנה ובהגירה בגיל הזקנה, בעבר ככלי להבניית זהות ובשימוש בו כמשאב בעיצוב הזיכרון. כמו כן מציג המבוא את אוכלוסיית המחקר. בפרק השני מתוודע הקורא לוטרנים שיפגוש בפרקי הספר הבאים, לפרטים מהביוגרפיה שלהם ולחיי הקהילה שלהם. הפרק השני מתמקד במלחמת העולם השנייה כחוויה מכוננת בביוגרפיה של הוטרנים ובפולחני הזיכרון הסובייטי.

הפרק השלישי, שאפשר לראות בו מבוא היסטורי לדיון ביחסה של החברה הישראלית לוטרנים, עוסק במקומם של החיילים, הנופלים והשוואה בשיח הישראלי ובשינויים שחלו בהגדרת הגבורה בשואה במהלך השנים בישראל. שלושת הפרקים הבאים עוסקים בביטויי הזיכרון במוזאונים הצנועים שהקימו הוטרנים בכרמיאל ובקריית-ים, במצעד השנתי של הוטרנים ובאנדרטות השונות – המקומיות, כגון בנצרת עלית, בפרדס חנה ובמעלה אדומים, ובזו הממלכתית בהר הרצל שנחנכה בשנת 1989 ומקדשת לזכר הלוחמים היהודים שנפלו כחיילים בצבא האדום במלחמה נגד גרמניה הנאצית.

"זיכרון בהגירה" הוא ספר גרוש ועשיר והוא כתוב בכישרון רב. הכותבת משלבת בצורה מעוררת התפעלות תיאורים, התרשמויות, ניתוחים, פרשנויות והערכות. הספר מעוגן בספרות המחקרית בתחומי הידע הרלוונטיים, דבר שמעניק תוקף לניתוחים המלווים את התופעות הנחקרות ואת הנושאים הנדונים. מידת הצמצום שבה נוקטת המחברת בשימוש שהיא עושה בעגה המדעית, וזאת מבלי לוותר כמלוא הנימה על חדות הטיעון ודיוק הניסוח, עושה את הספר לנגיש גם למי שנבכי השפה המקצועית העכשווית של מדעי החברה אינם נהירים לו.

קולם של הוטרנים המופק מפייהם בציטוטים ישירים נשמע היטב, וכך מתוודע הקורא באמצעות הכותבת למצוקות, לתסכולים, לתקוות ולשאיפות של בני אדם שנעתקו מסביבתם ומבקשים לבנות מחדש את חייהם בהקשרים חדשים ולא מוכרים. השימוש שעושה הכותבת בגוף ראשון יחיד מקנה לספר לעתים אופי של יומן אישי החושף את מהלך התיווך במחקר האתנוגרפי, ואילו ההתייחסות האוהדת למרואיינים יוצרת מרחב של אינטימיות שמדגיש את הממד האישי ואת ההקשרים היום-יומיים של ביטויי הזיכרון השונים. ראוי לציון רגישותה של הכותבת לפרטים קטנים ולדקויות המרכיבות את מרקם ה"זיכרון בהגירה", פרטים ודקויות שאזכורם מאפשר ליצור תמונה רב-גונית ורב-רבדים של מצבים אנושיים.

עוצמתו של "זיכרון בהגירה" הוא בעושר האתנוגרפי העולה מסיפוריהם של הוטרנים. לעומת זאת, הצגת ההקשר ההיסטורי הישראלי אינה מגובשת לעתים, דבר המקשה על הבנת יחסי הגומלין בין פעילות הוטרנים לשינויים המתחוללים בתרבות הזיכרון

הישראלית. המחברת סוקרת את מאמציהם של לוחמי מלחמת העולם השנייה ונכיה בשנות ה-50 לזכות בהכרה רשמית בתרומתם ובהקרבם, אך רק בהמשך הספר לומד הקורא כי כבר בראשית שנות ה-80 תמך ראש הממשלה מנחם בגין בהקמת אנדרטה לזכר הלוחמים היהודים בצבא האדום בהר הרצל – הוא הפנתאון הלאומי. האנדרטה נחנכה בשנת 1989, וההכרה הממסדית הייתה כבר בגדר נתון כשהגיע גל ההגירה של שנות ה-90. משמעות הדבר הייתה שעבודת הזיכרון של הוטרנים נתנה ביטוי ממשי ברמה אישית ומקומית להחלטה עקרונית שהתקבלה כבר קודם לכן ברמה הממלכתית על הכללתם של הלוחמים היהודים בצבא האדום בסיפר הגבורה הישראלי.

גם ההתייחסות ל"ציונות" כאל אידאולוגיה העשויה מקשה אחת חוטאת לעתים למורכבות הנושא הנדון. לדוגמה, הקביעה המופיעה בעמוד 2 כי "הציונות... ביקשה שלא לבנות את סיפריה העל שלה על מעשי גבורה השייכים לתקופת הגלות...". די לפתוח את "ספר הגבורה" שערך ישראל היילפרין (תש"א) ושיצא לאור בכמה מהדורות, כדי להיווכח שלחיות יהודים בגולה – או בלשון הספר "על אדמת נכר" – אכן נכללה גם נכללה באפוס הגבורה הציוני. העובדה שהספר היה מתנת בר-מצווה פופולרית מלמד שלא היה מדובר בתפיסה בעלת מעמד שולי בתרבות הציונית.

לעניין זה חשוב להבחין כי העניין הקובע לא היה הבחנה בין גולה לארץ-ישראל, אלא ההקשר של הלחימה. הלוחמים היהודים שנכללו באפוס הגבורה הציוני היו אלה שנלחמו בעבור יהודים ולהגנתם, בארץ-ישראל ומחוצה לה, בגולה. זאת לעומת יהודים שנלחמו בצבאות זרים את מלחמותיהן של אומות זרות או בשירות אידאולוגיות שונות. מלחמת העולם השנייה הייתה מקרה מיוחד – גרמניה הנאצית הייתה אויב משותף לעם היהודי ולברית המועצות, כך ששילובם של הוטרנים היהודים באפוס הגבורה של העם היהודי לא דרש שינוי דרמטי בתפיסה הציונית הבסיסית.

הספר החשוב והמקורי שכתבה סוטה רוברמן גדוש בפרשנויות, בניתוחים, בהערות ובתובנות מאירי העיניים. אך חשוב להבחין כי מעבר להקשרים ההיסטוריים, התרבותיים והחברתיים, "זיכרון בהגירה" מספר את סיפורם הנוגע ללב של מהגרים זקנים המבקשים לזכור ולהזכיר את תרומתם להיסטוריה. במובן זה הספר הוא מקרה פרטי של המאבק האנושי האוניברסלי נגד השכחה.

מקורות

היילפרין, י' (תש"א). ספר הגבורה. תל אביב: עם עובד.